

Utbildningsförvaltningen
Tjänsteskrivelse till Utbildningsnämnden

Datum:
2021-11-16

Diarienummer:
UBN-2021-02107

Handläggare:
Viktor Engström

Handlingsplan för särskilt begåvade elever

Förslag till beslut

Utbildningsnämnden beslutar

1. **att** i verksamhetsplanen för 2022 ge förvaltningen i uppdrag att utifrån ny handlingsplan ge stöd till skolor i arbetet med att ge stimulans till särskilt begåvade elever, samt
2. **att** det i uppdraget ingår att i samband med implementering av handlingsplanen ta fram indikatorer för att följa upp resultat av insatser.

Ärendet

I nämndens verksamhetsplan för 2021 anges följande som en av åtgärderna för att förbättra studieresultaten: Inom ramen för barn-och elevhälsan organiseras stöd till skolor i arbetet med att ge stimulans till särskilt begåvade elever.

En lägesrapport om arbetet gavs vid nämndens möte den 5 maj 2021. I ärendet framgår att det finns ett behov av att revidera förvaltningens handlingsplan för arbetet.

Beredning

Ärendet har beretts i utbildningsförvaltningen. Förslaget har inga konsekvenser sett ur jämställdhets- eller näringslivsperspektivet.

Konsekvenser för barn/elever

Högpresterande barn och elever följer oftast pedagogen och undervisningen väl, medan det särskilt begåvade barnet eller eleven inte helt sällan ifrågasätter undervisningen och pedagogen. Särskilt begåvade barn och elever kan i

undervisningssituationer skilja sig från högpresterande. Barn och elever som är särskilt begåvade kan vara, men är inte nödvändigtvis, högpresterande.

Syftet med handlingsplanen som beskrivs i ärendet är att stödja och vägleda lärare, skolledare, elevhälsa och övrig personal i kommunens skolor, i deras strävan att möta och tillgodose behoven för elever med särskild begåvning

Föredragning

Handlingsplanen har skickats ut på remiss till rektorer och specialpedagoger. I planen omhändertas de framgångsfaktorer som lyfts fram av Skolinspektionen; utmaningar i undervisningen, samverkan mellan lärare, motivationshöjande åtgärder samt elevhälsans arbete. Planen ska ge stöd i ett brett perspektiv som inte begränsas till enskilda ämnen.

För att kunna följa upp skolornas arbete för elever med särskild begåvning tas i samband med implementering av handlingsplanen fram indikatorer. Uppföljningen samordnas av Centrala teamet i Avdelningen för barn- och elevhälsa och görs i samspel med respektive skolform.

Ekonomiska konsekvenser

Ej aktuellt.

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse daterad 16 november 2021
- Bilaga, Handlingsplan för att möta barn och elever med särskild begåvning

Utbildningsförvaltningen

Susana Olsson Casas
Utbildningsdirektör

Handlingsplan för att möta barn och elever med särskild begåvning

Innehåll

Inledning	3
Förskolan.....	3
Syfte	4
Framgångsfaktorer	4
Särskilt begåvade barn och elever	5
Vad är särskild begåvning?	5
I den pedagogiska miljön	7
Anpassningar i den pedagogiska miljön	8
Extra stöd av vuxen	9
Elevhälsans systematiska arbete kring särskilt begåvade elever	10
Övergångar.....	10
Samarbete med vårdnadshavare.....	10
Arbetsgång när särskild begåvning uppmärksammas.....	10
Förslag på Anpassningar/åtgärder	11
Fortsatt utveckling av arbetet kring barn och elever som är särskild begåvade	13
Utbildningssatsning	13
Aktiviteter för elever i grundskola och gymnasiet.....	13
Framtidsklubben GRO	13
Matteklubben.....	14
Utvärdering.....	14
Tips på arbetsmaterial.....	14
Länkar till aktiviteter utanför skolan.....	14
Referenser	15
Bilaga 1	17

Inledning

*Alla barn och elever i samtliga skolformer och i fritidshemmet ska ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål. Elever som till följd av en funktionsnedsättning har svårt att uppfylla de olika kunskapskrav eller kravnivåer som finns ska ges stöd som syftar till att så långt som möjligt motverka funktionsnedsättningens konsekvenser. **Elever som lätt når de kunskapskrav som minst ska uppnås eller de kravnivåer som gäller ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling.** (Skollagen 3 kap. 3§).*

Uppsala kommun deltog tillsammans med sex andra kommuner i arbetet med en handlingsplan för särskilt begåvade elever som initierades av dåvarande SKL 2016.

Syftet med handlingsplanen 2016 var att stödja kommunerna i arbetet med att öka kunskapen om särskilt begåvade barn eller elever. Dokumentet skulle även utgöra en resurs när det gäller stöd till elever som lätt når skolans mål.

Med förankring i planens teoretiska del har fortbildning och handledning getts till personal i förskola och skola. För att erbjuda berikning och utmaningar utanför klassrummet har elever med intresse för vissa ämnen fått möjlighet att träffas och tillsammans med lärare inom specifika områden som matematik och naturvetenskapliga ämnen fördjupa sig i olika frågeställningar. Utöver ämnesspecifika utmaningar har eleverna kunnat knyta nya sociala kontakter.

Det finns nu ett behov av att tydliggöra och lyfta det lokala arbetet för målgruppen samt för den personal som möter barn och elever med en särskild begåvning. Arbetet med den lokala handlingsplanen har utgått från den befintliga från 2016. Delar av innehållet har behållits då det fortfarande bedömts vara aktuellt.

Förskolan

I den reviderade Läroplanen för förskolan (Lpfö 18) står det formulerat att *”Förskolan särskilt ska uppmärksamma barn som av olika anledningar behöver mer ledning och stimulans eller särskilt stöd. Alla barn ska få en utbildning som är utformad och anpassad så att de ska utvecklas så långt som möjligt. Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stimulans ska få detta utformat utifrån sina egna behov och förutsättningar”*. Vidare står det att *”Utbildningen ska ta sin utgångspunkt i läroplanen och det barnen visar intresse för samt i det kunnande och de erfarenheter som barnen tidigare har tillägnat sig.”*

När det gäller måluppfyllelse enligt förskolans läroplan finns dock en betydande skillnad gentemot grundskolan. Målen i förskolan anger en riktning att sträva mot, det handlar inte om kunskapsmål eller mål att uppnå för enskilda barn. Målen innefattar inte heller krav på jämförelser mellan enskilda barn. Istället jämförs barnen med sig själva och den egna progressionen, utvecklingen och lärandet är i fokus (Skolverket: Allmänna råd om måluppfyllelse i förskolan, 2017).

Förskolan har därmed ett uppdrag att genom bland annat kompetensutveckling kontinuerligt arbeta för att utveckla bättre arbetsprocesser (Lpfö 18). Förskolan ska *”stimulera och utveckla barnen med läroplanens mål som utgångspunkt och riktning och syftar till utveckling och lärande”* (Lpfö 18). Vidare ska förskollärare *”planera och*

analysera hur undervisningen utmanar och stimulerar barns utveckling och lärande”. ”Verksamheten ska anpassas till alla barn i förskolan” och i samband med utvecklingssamtalet ska ”barns utveckling och lärande ska sättas i relation till de förutsättningar som förskolan bidrar med.” (Skolverket: Allmänna råd om måluppfyllelse i förskolan, 2017).

För att möta behovet av kompetensutveckling gällande särskilt begåvade barn som behöver mer stimulans i förskolan kommer det att genomföras utbildning om särskilt begåvade barn och differentierad undervisning i förskolan. Detta är ett första steg som på sikt kan leda till en handlingsplan för förskolan, men som främst ger rektorer och pedagoger i förskolan verktyg för att kunna möta alla barn som har olika behov av stimulans och utmaning, däribland särskilt begåvade barn.

I utbildningens första fas ska rektorerna i förskolan delta i ett utbildningspaket bestående av en föreläsning och seminarier där man närmare kan prata om specifika förskolors behov och planera framåt. Därefter erbjuds ett paket för pedagoger som innehåller föreläsningar och temahandledning. Med detta kan man uppnå en bredare och djupare kompetens om både särskilt begåvade barn och differentierad undervisning.

På grund av viktiga skillnader i måluppfyllelse och hur modeller om särskilt begåvade kan användas inom förskolan är handlingsplanen inte specifikt riktad mot förskolan. Det behövs tolkningar som utbildningen ska bygga förutsättningar för. En handlingsplan för förskolan skulle kunna växa fram ur det arbetet framöver.

Syfte

Handlingsplanen ska vara vägledande på en övergripande nivå i arbetet med barn och elever med särskild begåvning. Syftet är att stödja pedagoger, skolledare, elevhälsa och övrig personal i kommunens förskolor och skolor, i deras strävan att möta och tillgodose behoven för målgruppen under hela den sammanhållna skoldagen. Den ska visa på framgångsfaktorer och vilka satsningar som ska göras samt hur dessa kan följas upp. Avsikten är att underlätta för förskolor och skolor att skapa sina egna lokala rutiner och strukturer.

Framgångsfaktorer

När förskolan och skolan utgår från den särskilt begåvade elevens resurser genom lämpligt bemötande, anpassad undervisning och målmedvetet arbete, ökar sannolikheten att eleven utvecklas i nivå med sina förmågor (Dai, 2010; Dweck, 2006; Mönks & Katzko, 2005; Rogers, 2007; Ziegler, 2005). Ett inkluderande synsätt som tar hänsyn till elevens fallenhet och engagemang är av största vikt, oavsett vilken åtgärd eller insats den enskilda skolan erbjuder.

Utifrån ovanstående resonemang är det med andra ord betydelsefullt hur skolan agerar när det finns särskilt begåvade elever i verksamheten. Om skolan enbart utgår från elevens prestationer i de olika ämnena som underlag för de stödåtgärder som sätts in, är risken stor att inte tillräcklig hänsyn tagits till elevens utvecklingsbehov. Det

är därför viktigt att föra en diskussion med eleven, vårdnadshavarna, personalen på skolan exempelvis lärare, lärare i fritidshem, resurser och elevhälsoteamet om elevens utvecklingsbehov och möjligheter (Rotiger & Fello, 2005). Elevens sociala och känslomässiga utveckling bör visas hänsyn i diskussionen.

De individuella skillnaderna mellan särskilt begåvade barn och elever kan vara stora. Det finns således ingen enskild åtgärd som passar för alla (Almeida, Araujo, Sainz-Gomez, & Prieto, 2016; Rogers, 2007; Silverman, 2013; Sternberg & Davidson, 2005). Som vi ser i Gangés Differentiated Model of Giftedness and Talent 2.0 (DMGT 2.0), längre ner i handlingsplanen, kan olika individer vara katalysatorer för särskilt begåvade barn och elevers utveckling. Detta lyfter fram att just relationer kan vara en avgörande faktor i deras utveckling. Olika perspektiv på särskilt begåvade barn och elever visar också hur skiftande deras intressen, motivation och behov kan vara (Dai & Chen 2013). Detta pekar också på behovet av goda pedagogiska relationer, för att förstå vad dessa skiftande intressen, motivationer och behov kan vara.

Särskilt begåvade barn och elever

Vad är särskild begåvning?

Definitionen av särskild begåvning varierar mellan olika forskare och sakkunniga, vilket försvårar formuleringen till en entydig och precis definition. Vuxna i elevens omgivning, till exempel vårdnadshavare, pedagoger och personal från elevhälsan kan uppmärksamma barn och elever som har förmågor vidare än normen. Särskild begåvning är inte en diagnos, och komplexiteten gör att det kan vara svårt att upptäcka och förstå genom test och bedömningar (Sims, 2021). Det är även möjligt att ett barn både kan ha en funktionsnedsättning av något slag och samtidigt vara särskilt begåvad. Det förekommer också att särskilt begåvade individer tillskrivs andra diagnoser då omgivningen saknar kunskap om deras beteendemönster, svårigheter och behov.

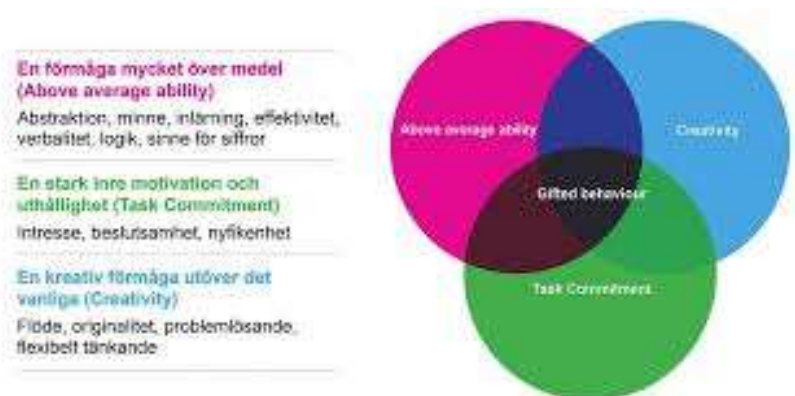
Det är viktigt att göra en distinktion mellan begreppen begåvning, förmåga och prestation. Om vi likställer begreppet prestation med begåvning och förmåga finns risken att vi gör tolkningar utifrån det som eleven faktiskt visar upp. Högpresterande elever är de som uppvisar goda studieresultat. Cirka 15–20 procent av populationen utgörs av högpresterande. Alla högpresterande är dock inte särskilt begåvade, och alla särskilt begåvade är inte högpresterande. (Reis & McCoach, 2000; Siegle & McCoach, 2002).

Många särskilt begåvade elever försöker utveckla strategier för att passa in bland sina kamrater i skolan, vilket kan innebära att dämpa egna förmågor. Att känna sig annorlunda och behandlas som så kan leda till ett utanförskap som kan vara i många år, vilket innebär påfrestningar som bidrar till psykisk ohälsa. Detta är särskilt problematiskt och allvarligt när lärare och andra vuxna i den pedagogiska miljön bidrar till utanförskapet med sitt bemötande av särskilt begåvade barn och elever. (Rodriguez Milovic 2021) Därför är det viktigt att kunskap om elevgruppen och stödet som ges inte enbart har fokus på förmågor, potential och prestationer. Stöd i att hantera sociala svårigheter är minst lika viktigt.

The Three-Ring conception of giftedness

I sammanhanget kan det vara intressant att titta på ytterligare några förklaringsmodeller av särskild begåvning. The Three-Ring conception of giftedness, visar att särskild begåvning visar på flera faktorer som samspelar med varandra. Modellen är välkänd internationellt. Varje ring representerar en förmåga som i sin kontext, beskrivs över det normala. Den särskilt begåvade eleven hamnar i det område, där cirkelarna överlappar varandra (gifted behaviour). En matematiskt särskilt begåvad elev har, utifrån denna modell, alltså både matematisk förmåga, inre motor och kreativitet utöver det vanliga.

Figur 1. The Three-Ring conception of giftedness. Cirklar av en förmåga mycket över medel, en stark motivation och uthållighet samt en kreativ förmåga utöver det vanliga.

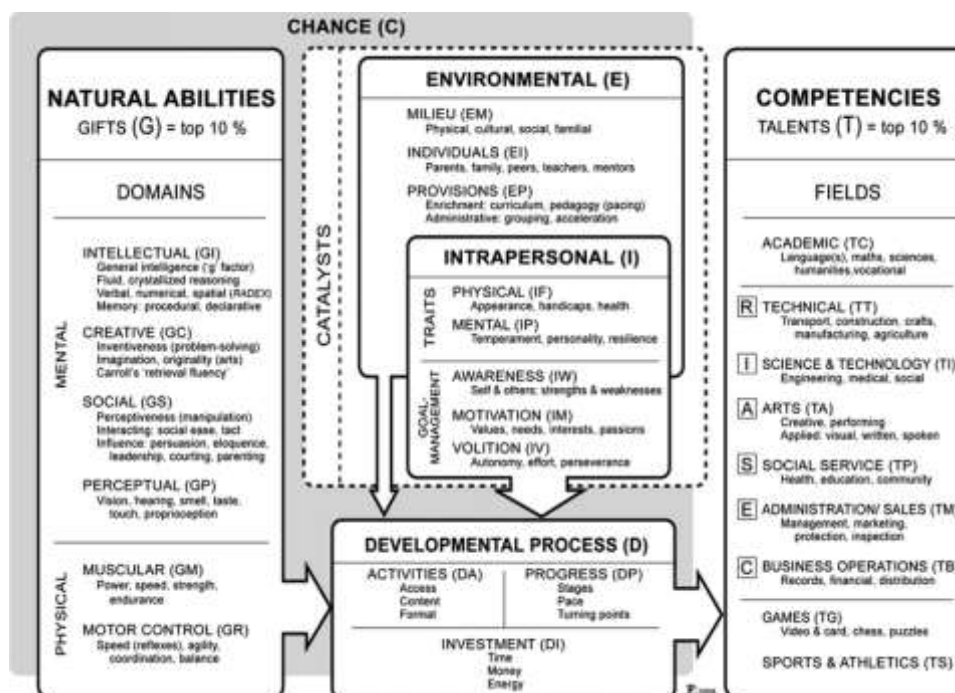

Källa: Renzulli, J. (2005). The three-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity. I R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (ss. 246-279). New York, NY: Cambridge University Press.

Differentiated Model of Giftedness and Talent 2.0

En annan internationellt välkänd begåvningsmodell är Gangés Differentiated Model of Giftedness and Talent 2.0 (DMGT 2.0). Denna modell utgår från att det finns individer med medfödda förmågor (gifts); förmågorna kan vara mentala eller fysiska. Enligt modellen innebär det att individen har en ovanligt stor potential att kunna utvecklas inom de domäner förmågan kan uttryckas i. I modellen finns olika katalysatorer, inre och yttre sådana, som antingen kan hjälpa eller stjälpa utvecklingen av förmågorna. När dessa katalysatorer verkar i en positiv utvecklingsprocess kan förmågorna utvecklas till en talang. Det vill säga en prestationsnivå över det normala.

Figur 2. Gagné's Differentiated Model of Giftedness and Talent 2.0 (DMGT 2.0).

Källa: Gagné's Differentiated Model of Giftedness and Talent (DMGT 2.0), hämtad från Gagné, F. (2010) Motivation within the DMGT 2.0 framework, High Ability Studies Vol. 21, No. 2, 81-99.

I den pedagogiska miljön

Barn eller elever med särskild begåvning tenderar att känna sig missförstådda och tappat lusten till lärande och de följer inte alltid skolans normer och kan då upplevas som krångliga. Roland S Persson (2010) har i en studie undersökt 287 särskilt begåvade vuxna om hur de upplevde svenska skolan. En majoritet, 92 procent, beskrev skolans bemötande som mycket negativt och som en följd utvecklade de betydande psykosociala problem och flera hade haft tankar på självmord.

Barn och elever med särskild begåvning som inte stimuleras på ett adekvat sätt kan blockeras mentalt. Detta kan i sin tur likställas med ett hinder för elevens engagemang i skolmiljön. (Rodriguez Milovic 2021) Vidare kan detta resultera i bristande studieteknik, vilket skolan behöver beakta och säkerställa så att denna kompetens utvecklas även hos dessa elever (Silverman 2011). Det kan till och med gå så långt att eleverna hamnar i en situation med problematisk skolfrånvaro (Persson 2010). Det är inte helt ovanligt att särskilt begåvade elever har en ojämn kunskapsprofil vilket gör det än mer viktigt att identifiera kunskapsnivån så att undervisningen hamnar på en nivå som motsvarar elevens förmåga.

Skolan behöver även beakta de skillnader som kan förekomma hos särskilt begåvade flickor och pojkar. Många gånger kan det vara svårt att upptäcka flickor med särskild begåvning, möjligtvis för att de trots understimulans i högre grad accepterar skolans rammar. Det finns en del forskning som visar att det finns skillnader i hur särskilt begåvade flickor och pojkar upplever till exempel matematikundervisning (Szabo, 2017). Det behövs dock mer forskning om vad detta kan bero på. Att enbart fokusera på kapacitet inom matematiken kan medföra att begåvningen hos en del elever, till

exempel flickor i viss utsträckning, kan döljas av bristande intresse eller prestation (Szabo, 2017).

Med kunskap om särskilt begåvade barn och elever förstår vi att det behövs anpassningar i mötet med förskolans och skolans pedagoger och den pedagogiska miljön.

Anpassningar i den pedagogiska miljön

För att ge särskilt begåvade elever möjlighet till maximal kunskapsutveckling och ett meningsfullt lärande är flexibilitet, acceptans, tolerans och kunskap hos förskolans eller skolans personal viktiga förutsättningar. I läroplanerna står det uttryckt att pedagogerna har i uppdrag att anpassa undervisningen till varje individs förutsättningar och behov. Viktigt är att skilja mellan individuellt (eget) arbete och individanpassning. I en individuellt anpassad undervisning förutsätts en nära relation mellan lärare och elev och en undervisning som ska behandla det som är på gränsen mellan elevens tidigare kunskaper och det som ligger strax utanför. I "Forskning om framgångsrika skolor som grund för skolutveckling" (Grosin. L, 2003), belyses lärarnas betydelse för vilka resultat som eleverna uppnår och tar därmed död på myten att begåvade elever klarar sig själva. De behöver, precis som alla andra, individuellt stöd, ledning och stimulans. Utan lämpliga insatser riskerar särskilt begåvade elever att inte nå sin fulla potential och därmed stanna i sin utveckling.

Särskilt begåvade elever utvecklas oftast bäst genom att arbeta med komplext och avancerat material. Blooms taxonomi är en modell som beskriver olika steg i ett lärande. Ofta beskrivs denna modell i form av en triangel där den nedersta nivån är kopplat till att bygga kunskap. Ju högre upp i triangeln man kommer, desto mer avancerat anses lärandet vara och därmed också kräva ett högre tänkande.

Figur 3. Blooms taxonomi. Figuren beskriver olika steg i ett lärande med den mer normala lärprocessen till vänster och den för särskilt begåvade till höger.

I det normala fallet behövs oftast mer tid läggas på de lägre nivåerna, vilket kan kopplas till att dessa är breda, vilket visas i figur 3 till vänster. Särskilt begåvade elever har en hög inlärningshastighet vilket bland annat innebär att de tillägnar sig kunskap fort. De är därför viktigt att de ges förhållandevis mer tid till att träna det högre tänkandet, de övre nivåerna, än kunskapen. Symboliskt kan då triangeln vändas upp- och-ned för att illustrera tiden de särskilt begåvade barnen eller elever bör lägga på respektive nivå i Blooms taxonomi, vilket visas till höger i figur 3.

Ett annat sätt att möta elevers olika inlärningsförmågor och lärstilar är att använda sig av differentierad undervisning när det gäller; innehåll, metod, resultat och lärmiljö. Det innebär inte att pedagogen gör en planering för varje enskild elev, utan istället är proaktiva och har planerat undervisningen så att den möter 2–5 olika nivåer.

Differentiering enligt Tomlinson (2001) innebär att anpassa:

- Innehåll – till exempel att olika individer får olika material att arbeta med.
- Metod - till exempel att olika typer av arbetssätt är tillåtna och möjliggörs.
- Resultat - till exempel att det är naturligt att olika individer når olika långt i arbetet med en uppgift.
- Lärmiljö - till exempel att den fysiska miljön möjliggör arbete i mindre grupper eller enskilt. Det skulle också kunna innebära att agera online med andra grupper.

För att höja motivationen och för att möta särskilt begåvade barn och elever finns det tre vedertagna metoder; **acceleration, berikning och aktiviteter** utanför skoldagen. Dessa metoder används både nationellt som internationellt och är även tillämpbara på högpresterande.

Acceleration innebär att barnet eller eleven arbetar och får undervisning i en snabbare takt än sina jämnåriga kamrater, inom områden där de är särskilt begåvade.

Acceleration kan även vara att barnet eller eleven ingår i grupp med äldre barn på hel- eller deltid. Ett annat sätt kan vara att barnets skolstart tidigareläggs eller att eleven flyttas upp en eller flera årskurser.

Berikning kan bland annat innebära att barnet eller eleven får arbeta med mer utmanande undervisningsmoment eller får göra ett fördjupningsarbete inom ett intresseområde. Till exempel kan en mentor med specifika kunskaper utses för att stimulera barnet eller eleven. Berikning innebär att barnet eller eleven får möjlighet till att fördjupa sig när det obligatoriska momentet redan behärskas. Det extra lärostoffet bör dock ha anknytning till elevens färdigheter och behov.

Aktiviteter utanför skoldagen innebär att barnet eller eleven får möjlighet att göra något ytterligare som inte ingår i läroplanen som till exempel att träffa andra särskilt begåvade barn eller elever i olika sammanhang. Det kan även innebära att delta i spetsundervisning i ett specifikt ämne. I Skolverkets stödmaterial *Att arbeta med särskilt begåvade elever*, kan man läsa vidare hur andra länder bemöter särskilt begåvade i undervisningssammanhang. I Uppsala kommun erbjuds exempelvis möjlighet att delta i Framtidssklubben GRO, liksom i Matteklubben.

Extra stöd av vuxen

En betydelsefull del för att lyckas i arbetet med särskilt begåvade barn och elever är att det finns/utses ett förtroendefullt vuxenstöd. Det kan vara en klasslärare eller mentor/coach men kan även vara en annan person på skolan. En person som är engagerad, nyfiken och som följer upp individens mående och som har ett nära samarbete med hemmet är en framgångsfaktor. Det viktigaste är att eleven känner tillit till denna person och att hen är villig att fördjupa sina kunskaper kring särskild begåvning.

Elevhälsans systematiska arbete kring särskilt begåvade elever

Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) poängterar i sin handlingsplan från 2016 att elevhälsan till exempel ska ansvara för att lyfta särskilt begåvade elever i sitt arbete, medverka i pedagogiska utredningar, samordna insatser och mötesplatser för särskilt begåvade barn och elever inom/mellan skolor, möjliggöra/samordna särskilt mentorskap, stötta pedagoger i arbete kring särskilt begåvade barn samt initiera till kompetensutveckling för berörd personal.

Det är av största vikt att hela elevhälsan och dess olika professioner aktivt deltar i arbetet kring särskilt begåvade elever. Dels för att uppmärksamma om det finns elever med särskild begåvning i klasserna, dels för att hitta lämpliga insatser för dessa elever. Nedanstående frågor är viktiga för elevhälsoteamet att ta ställning till:

- Hur gör vi för att identifiera elever med särskild begåvning?
- Vilka yrkeskategorier i elevhälsan gör vad? När?
- När och i vilka sammanhang lyfter vi denna grupp elever?
- Hur följer vi upp och utvärderar insatser?

Dokumentation som elevhälsan kan använda sig av i detta arbete är exempelvis att se över resultat på DLS-tester (analys av läs- och skrivförmåga), följa upp bedömningsstödet i de yngre åldrarna samt granska svar i elevhälsosamtal, dvs vilka/hur många elever som svarar att de upplever att uppgifterna i skolan är för lätta.

Övergångar

I Skolverkets stödmaterial för övergångar inom och mellan skolor och skolformer, betonas att gruppen särskilt begåvade barn eller elever särskilt ska beaktas. Detta är viktigt eftersom den mottagande skolan behöver kunskap om ett barn eller elev är särskilt begåvat för att på bästa sätt kunna göra anpassningar för att möta barnets eller elevens behov.

Samarbete med vårdnadshavare

Samarbetet med vårdnadshavare är en av hörnstenarna i arbetet för att möta barnets eller elevens behov och intressen. En bra start i arbetet är att bjuda in vårdnadshavare till ett inledande samtal kring barnets förmågor. Ofta har de redan tidigt funderat över sitt barns förmågor och ibland redan innan skolan har uppmärksammat detta (Kreger Silverman, 2016). Särskilt begåvade barn förekommer i alla slags familjer och kulturer. Om vårdnadshavare saknar förståelse för sitt barns särskilda begåvning blir vikten av att skolans personal uppmärksammar barnets förmågor ännu mer betydelsefull. Som pedagog är det viktigt att föra en kontinuerlig dialog med vårdnadshavare kring elevens utveckling och sociala situation.

Arbetsgång när särskild begåvning uppmärksammas

Arbetsgången utgår från Skolverkets stödmaterial kring särskilt begåvade elever samt utifrån forskning genomförd av De Boer, Opdenakker & Minnaert (2018) liksom Leikin (2010).

När elevhälsoteam, pedagoger, vårdnadshavare eller andra elever uppmärksammar att ett barn eller en elev har en högre kognitiv förmåga än förväntat för åldern, finns det

behov av att komplettera undervisningen för att säkerställa att barnet och eleven erbjuds tillräckliga utmaningar.

Vid kartläggning av barnets och elevens behov utser rektorn en ansvarig. Den ansvarige kan vara en specialpedagog eller speciallärare, som inleder med en pedagogisk kartläggning, i samarbete med ansvariga lärare. I denna pedagogiska kartläggning är intervjuer med eleven och vårdnadshavare en viktig del, liksom observation och grundlig kartläggning av elevens förmågor, nuvarande kunskapsnivå och sociala interaktioner. Kartläggningen bör även innefatta information från bedömningsstöd, nationella prov, DLS eller liknande. Kartläggningen bör inte bara belysa individuella förhållanden utan även beakta vilka pedagogiska metoder som används. För att skapa en helhetssyn är all personal som eleven möter viktiga informationskällor.

Utse en person på skolan som blir mentor/coach, som har ett extra ansvar över eleven och dennes skolsituation. Personen bör vara intresserad, nyfiken på eleven och fungera på ett stödjande och uppmuntrande sätt. Om svårigheter uppstår fungerar denne person även som en länk mellan elev, klasslärare och vårdnadshavare. Mentorn/coachen har också regelbundna uppföljningar med eleven.

Efter genomförd kartläggning kan man använda sig av ytterligare förslag på anpassningar/åtgärder på organisations-, grupp-, och individnivå, utifrån de förslag som återfinns i tabell 1 längre ner i detta dokument. Elevgruppen är inte homogen och det finns inte någon enskild anpassning eller åtgärd som passar alla (Pettersson & Wistedt, 2013). De anpassningar och åtgärder som genomförs, dokumenteras, utvärderas och uppdateras kontinuerligt. Det kan inte nog poängteras att elevens och vårdnadshavarnas delaktighet är viktiga att beakta. Klasslärare, mentor/coach och speciallärare/specialpedagog ansvarar gemensamt för detta.

Rektor behöver tillgodose att berörd personal får tillgång till tillräcklig kompetensutveckling kring särskild begåvning, samt möjlighet till konsultation eller handledning kring den specifika eleven. I Uppsala finns möjlighet att ansöka om handledning/konsultation/utbildning från Centrala teamet inom Barn- och elevhälsan. Skolverket har även stödmaterial, som kan vara en första introduktion till ämnet (se referenslista).

Eleven följs upp kontinuerligt i skolans elevhälsoarbete.

Förslag på anpassningar/åtgärder

I nedanstående tabell ges förslag på hur skolan kan arbeta på olika nivåer inom verksamheten. En samverkan mellan olika professioner i elevhälsan och klasslärare är viktig för att se och ta olika perspektiv på elevens behov.

Tabell 1. Förslag på hur skolan kan arbeta med särskilt begåvade barn och elever på olika nivåer inom verksamheten.

Organisation	Grupp	Individ
Koppla in skolans elevhälsoteam. <i>Ansvarig: klasslärare/mentor</i>	Arbeta för ett tillåtande klassrumsklimat, där det är självklart att alla tillåts vara olika.	Kartlägg elevens kunskapsnivå och skolsituation på olika nivåer.

	<i>Ansvarig: Klasslärare/mentor</i>	<i>Ansvarig: Klasslärare /mentor/elevhälsan</i>
Utse en egen mentor/coach. <i>Ansvarig: Rektor/biträdande rektor</i>	Arbeta med differentierad undervisning <i>Ansvarig: Klasslärare/mentor</i>	Vid planering av undervisningen för den enskilde eleven, inled med det svåra i stället för det lätta (se Blooms taxonomi) <i>Ansvarig: Klasslärare/mentor/ Speciallärare</i>
Erbjud möjlighet till acceleration, dvs undervisning med högre årskurser i vissa ämnen. <i>Ansvarig: Rektor/biträdande rektor</i>	Tydlig struktur till exempel genom användning av schema, bilder, förberedelse inför nya aktiviteter etc. <i>Ansvarig: Klasslärare/mentor</i>	Formulera komplexa frågor och uppgifter som kräver eftertanke och analys. <i>Ansvarig: Klasslärare/mentor</i>
Erbjud plats i berikningsgrupp <i>Ansvarig: Rektor/biträdande rektor</i>	Planera för ett mer ämnesövergripande arbetssätt. <i>Ansvarig: klasslärare/mentor</i>	Hjälp eleven att förstå mening och syfte med uppgifter. <i>Ansvarig: Klasslärare/mentor</i>
Erbjud särskild prövning, dvs möjlighet att läsa ämnen på kortare tid. <i>Ansvarig: Rektor/biträdande rektor</i>	Arbeta med formativ bedömning. Bedömningen talar om var eleven befinner sig i förhållande till målet och återkopplingen som ges talar om hur eleven ska komma vidare mot målet. Formativ undervisning innebär även att den information som läraren får från eleven/eleverna, påverkar undervisningen. <i>Ansvarig: klasslärare/mentor</i>	Fokusera på processen snarare än på att eleven ska göra klart, arbeta på viss tid eller repetera det hen redan kan. <i>Ansvarig: Klasslärare/mentor</i>
Arbeta för en tillgänglig lärmiljö som gynnar alla. <i>Ansvarig: Rektor/All skolpersonal</i>		Hjälp eleven att lära sig/träna på studieteknik. <i>Ansvarig: Klasslärare/mentor</i>
		Erbjud möjlighet att arbeta tillsammans med andra begåvade elever. <i>Ansvarig: Klasslärare/mentor</i>

		Erbjud möjlighet att arbeta med/fördjupa sig i egenvalt ämne. <i>Ansvarig:</i> <i>Klasslärare/mentor</i>
		Erbjud extra tid, förberedelse och hjälp med struktur vid skrivuppgifter. <i>Ansvarig:</i> <i>Klasslärare/mentor</i>

Fortsatt utveckling av arbetet kring barn och elever som är särskild begåvade

I det fortsatta arbetet kring elever i denna målgrupp behövs ytterligare insatser för att öka kunskaper kring elever med särskild begåvning, samt öka möjligheterna för att tidigt identifiera dessa elever.

Utbildningssatsning

För att öka kunskapsnivån gällande särskilt begåvade barn och elever, kommer utbildningsförvaltningen att erbjuda en föreläsningsserie/workshops för skolledare och personal inom elevhälsan och skolan. I detta arbete kommer även Skolverkets stödmaterial nyttjas ([Särskilt begåvade elever - Skolverket](#)).

Utbildning för förskolan kommer också att genomföras. Detta står närmare beskrivet i inledningen.

Aktiviteter för elever i grundskola och gymnasiet

Framtidsklubben GRO

Framtidsklubben GRO är ett samarbete mellan CEMUS och Uppsala kommun där grundskoleelever deltar i en fritidsklubb efter skoldagens slut. Under ledning av forskare och studenter inom CEMUS få dessa elever möjlighet till ämnesmässig fördjupning med hållbar utveckling som tema.

Framtidsklubben GRO riktar sig till skolelever i Uppsala i årskurs 4–9. Genom olika övningar, interaktiva föreläsningar, diskussioner, rollspel och workshops får eleverna chans att lära och utmanas tillsammans med elever från olika skolor i Uppsala kommun.

Mer information om GRO finns på barn- och elevhälsans hemsida.

Matteklubben

Matteklubben drivs som ett samarbetsprojekt mellan Uppsala kommun och matematiska institutionen vid Uppsala universitet och håller fysiskt till på Ångströmlaboratoriet. Till matteklubben är elever i årskurs 2–9 och gymnasieelever med särskilt intresse för matematik välkomna. Detta gäller såväl kommunala som fristående skolor. Matteklubben ges i form av ordinarie klubb med åldersindelade grupper som träffas en gång i månaden, samt intensivgrupper, liksom åldersindelade, som träffas en gång i veckan. Träffarna sker efter skoltid. För elever som är extra intresserade finns också Mattekollo, ett sommarläger för elever mellan årskurs 6 och gymnasieskolans årskurs 2, som Matteklubben samarbetar med.

Anmälningssblankett finns på Insidan samt på uppsala.se

Utvärdering

För att följa upp insatserna Matteklubben och Framtidsklubben GRO, genomförs utvärderingar via enkäter som skickas ut till både deltagare och vårdnadshavare.

Tips på arbetsmaterial

Särskilt begåvade elever mår bra när de tillsammans med någon eller några får möjlighet att utmanas. Nedan följer exempel på material som många särskilt begåvade elever uttryckt stimulerande och lustfyllt. Allt material finns tillgängligt på Läromedia.

- *Spel från Skol IQ* - logiskt matematiskt utmanande spel som kan lösas individuellt. Passar alla åldrar.
- *Spel från ThinkFun* - Passar alla åldrar.
- *Läromedel från SICA* - olika utmaningar som kan användas både för särskilt begåvade och högrepresterande elever, åk F-6.
- *Mensa* - individuella utmanande uppgifter för alla åldrar. God läsförmåga krävs.
- *Favoritmatematik Tankenötter* - åk F-6.
- *Maximatik* – Krypto, kombinatorik, modulo, talsystem och grafer. Passar alla åldrar. God läsförmåga krävs.
- *Monstertrubbel och De sju portarna* - Åk F-3.
- *Tema Matematik* – Matematiska uppgifter kopplade till verkligheten.
- *Ditt Uppdrag* – Olika uppgifter där eleven själv ska söka fakta inom olika områden. Kan användas som fördjupningsuppgifter i åk 1-6.
- [Kryptoskolan – NCM:s och Nämnares webbplats \(gu.se\)](#) För åk 4 till gymnasiet.
- [Kängurun – NCM:s och Nämnares webbplats](#) För grundskolan och gymnasiet

Länkar till aktiviteter utanför skolan

[Framtidsklubben GRO – CEMUS \(uu.se\)](#)

[Matteklubben Uppsala – Mattebloggen](#)

Referenser

- Almeida, L. S., Araujo, A. M., Sainz-Gomez, M., & Prieto, M. D. (2016). Challenges in the identification of giftedness: Issues related to psychological assessment. *Anales de psicologia*, 32(3), 621–627.
- Dai, D. Y. (2010). *The nature and nurture of giftedness: A new framework for understanding gifted education*. New York, NY: Teachers College Press.
- Dai, D. Y., & Chen, F. (2013). Three paradigms of gifted education: In search of conceptual clarity in research and practice. *Gifted Child Quarterly*, 57(3), 151–168.
- De Boer, G. C., Opdenakker, M.-C. J. L., & Minnaert, A. E. M. G. (2018). Teacher strategies to motivate gifted students: A multiple case study on teacher behaviour. I M. K. Gabrijelcic & M. Senicar Zeljeznov (Red.), *Teaching Gifted and Talented Children in a New Educational Era* (s. 75–98). Slovenien: University of Primorska Press.
- Dweck, C. S. (2006). *Mindset: How you can fulfil your potential*. New York: Random House.
- Gagné, F. (2009). Building gifts into talents: Detailed overview of the DMGT 2.0. In B. MacFarlane, & T.
- Grosin, L. (2003). Forskningen om framgångsrika skolor som grund för skolutveckling. I G. Berg & H.-Å. Scherp (Red.), *Skolutvecklingens många ansikten* (s 137–177). (Myndigheten för Skolutveckling: Forskning i fokus, nr 15). Stockholm: Liber.
- Kreger Silverman, L. (2016). *Särskilt begåvade barn*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Leikin, R. (2010). Teaching the mathematically gifted. *Gifted Education International*, 27(2), 161–175.
- Mönks, F. J., & Katzko, M. W. (2005). Giftedness and gifted education. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Red.), *Conceptions of giftedness* (s. 187–200). New York: Cambridge University Press.
- Persson, R. S. (1997). *Annorlunda land. Särbegåvningens psykologi*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Persson, R. S. (2010). Experiences of intellectually gifted students in an egalitarian and inclusive educational system: A survey study. *Journal for the Education of the Gifted*, 33(4), 536–569.
- Persson, S. R. (2015). *Tre korta texter om att förstå särskilt begåvade barn i den svenska skolan*. Hämtad från <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:800406/FULLTEXT01.pdf>
- Pettersson, E., & Wistedt, I. (2013). *Barns matematiska förmågor-och hur de kan utvecklas*. Lund: Studentlitteratur.
- Rodriguez Milovic, P. (2021). Förutsättningar för ett gott bemötande och en bättre lärmiljö. C, Sims (Red.), *Särskild begåvning i praktik och forskning* (1 uppl., ss. 25–40). Lund: Studentlitteratur.

Reis, S. M. & McCoach, D. B. (2000). The underachievement of gifted students: What do we know and where do we go? *Gifted Child Quarterly*, 44, 152–170.

Rogers, K. B. (2007). Lessons learned about educating the gifted and talented a synthesis of the research on educational practice. *Gifted Child Quarterly*, 51(4), 382–396.
<http://dx.doi.org/10.1177/0016986207306324>

Rotiger, J. V., & Fello, S. (2005). Mathematically gifted students – how can we meet their needs? I S. K. Johnsen & J. Kendrick (Red.), *Math education for gifted students* (s. 3–13). Waco, Texas: Prufrock Press.

SFS 2014:458. Lag om ändring i skollagen (2010:800). Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Siegle, D. & McCoach, D. B. (2001). Promoting a positive achievement attitude with gifted and talented students. *The social and emotional development of gifted children: What do we know?* Waco, TX: Prufrock Press.

Silverman, L. (2013). Breakthroughs in assessment of the gifted. The World Council for Gifted and Talented Children, 20th World Conference, Keynote Address. Louisville, KY, USA.

Sims, C. (2021). Begreppet särskild begåvning. C, Sims (Red.), *Särskild begåvning i praktik och forskning* (1 uppl., ss. 25–40). Lund: Studentlitteratur.

Skolverket. (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011, Lgr 11*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket. (2014). *Övergångar inom och mellan skolor och skolformer: Hur övergångar kan främja en kontinuitet i skolgången från förskolan till gymnasieskolan*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket. (2018). Förskolans läroplan, Lpfö 19, gäller sedan den 1 juli 2019
<https://www.skolverket.se/undervisning/forskolan/laroplan-for-forskolan>

Skolverket. (2017). Allmänna råd om måluppfyllelse i förskolan. [Allmänna råd om måluppfyllelse i förskolan - Skolverket](#)

Sternberg, R. J., & Davidson, J. E. (Red.) (2005). *Conceptions of giftedness*. New York: Cambridge University Press.

Szabo, A. (2017). *Mathematical abilities and mathematical memory during problem solving and some aspects of mathematics education for gifted pupils*.
 [Doktorsavhandling, Stockholms universitet]

Bilaga 1

En viktig del av kompetensutveckling är diskussioner som förs kollegor emellan. Förutom studiebesök, föreläsningar och litteratur, så är det kollegiala samtalet en grund för hur olika områden blir levande och utvecklas progressivt. Nedanstående diskussionsunderlag är tänkt som ett stöd i dessa samtal, vid arbetslagsträffar eller studiedagar.

Diskussionsunderlag för rektor, arbetslag, lärare, pedagoger

- Vilka rutiner finns och vilka saknas när det gäller hur vi förstår vilka barn och elever som är särskilt begåvade? Vet vi verkligen vilka särskilt begåvade barn och elever vi har?
- Hur kan undervisningen på bästa sätt underlätta för barnets/elevens utveckling inom olika områden (till exempel socialt, känslomässigt, ämneskunskap)?
- På vilket sätt följer vi upp barnet/elevens utveckling?
- Hur ser kommunikationen ut med föräldrarna och på vilket sätt kan det hjälpa skolan?
- På vilket sätt visar rektor att han/hon har höga förväntningar på den undervisning som erbjuds till särskilt begåvade elever och på vilket sätt sker denna återkoppling till lärarna?
- Hur ser vi till att både rektorer, lärare och pedagoger har kompetens inom området? På vilket sätt kan vi få kompetens?
- Finns det behov av att anordna bokcirkel med tillhörande diskussioner? Vem ansvarar?
- Vilken litteratur/webbsidor/intresseorganisationer/sociala forum finns att tillgå?

Elevens perspektiv

- Hur har vi förstått att barnet/eleven är särskilt begåvad?
- Hur förstår vi vad barnet/eleven har för intressen?
- Hur förstår vi vad som motiverar barnet/eleven?
- Hur förstår vi vad som gör undervisningen lärorik och meningsfull för barnet/eleven?
- Hur förstår vi barnets/elevens behov av social och känslomässig utveckling?
- Hur förstår vi vad barnet/eleven har för kunskapsnivå inom olika ämnen?
- Hur har undervisningen tagit hänsyn till barnets/elevens kreativa visioner?
- Hur tillgodoser vi barnets/elevens behov av goda pedagogiska relationer?
- Hur möter vi den skiftande karaktären i intressen, motiveringar och behov hos barnet/eleven?